

Dvergasteinn í Seyðisfirði

Fjölm. Sófus Jóhannsson.

PAÐ FER LÍTIÐ FYRIR DVERGUM í þjóðtrú Íslendinga, miðað við aðrar þjóðtrúarverur, svo sem huldufólk og tröll. Þetta er raunar merkilegt þegar þess er gætt að í Eddukvæðum og Fornaldarsögum eru dvergar býsna fyriferðarmiklir og hafa til þessa lifað góðu lífi í grannlöndunum. Dvergar eru smávaxnar verur, oftast í kringum 1 m á hæð, fremur ellilegir í andliti, stuttfættir, búkmiklir og höfuðstórir. Þeir eru spakir að viti, forspáir, völundar að hagleik, tryggir og vinafastir, en hefningjarnir ef þeim er misboðið. Yfirlítt forðast þeir menn og eru að jafnaði ósýnilegir mönnum.

Hér á landi búa dvergar langoftast í stökum steinum, sem gjarnan eru við þá kenndir og kallaðir Dvergasteinar, en stuðlaklettarnir *Dverghamrar* við Foss á Síðu eru einnig vel þekkt dvergabýli. Prír bærir á Íslandi eru kennd-

ir við dverga: *Dvergsstaðir* í Eyjafirði, *Dvergasteinn* í Álfafirði við Ísafjarðardjúp og *Dvergasteinn* í Seyðisfirði hér eystra. Allmög orð í íslensku hafa dverg- sem forlið, svo sem dvergmál (bergmál), dverghagur, dvergahlaði og dvergasmíði, en flest merkja þau eitthvað smátt.

Dvergasteinar skipta nokkrum tugum og eru dreifðir um allt landið. Sjaldan fylgja þeim nokkrar sögur. *Dvergasteinn* í Seyðisfirði, við samnefndan bæ, er einn af þeim þekktustu, bæði vegna sérkenna og sögu er honum tengist. Sagan var fyrst prentuð í *Þjóðsögum Jóns Árnasonar*, 2. bindi, sem kom út í Leipzig 1864, og er á þessa leið:

Prestssetrið í Seyðisfirði stóð í fyrndinni austan fjarðar. Hvað það þá hét getur ekki um. Í grennd við það var stór steinn er menn almennt héldu og

Helgi Hallgrímsson
náttúrufræðingur
á Egilsstöðum

trúðu að dvergar byggju í, sem því var kallaður Dvergasteinn. Þegar fram liðu tímar þótti staðurinn og kirkjan, einhvörra orsaka vegna, óhaganlega sett þeim megin fjarðarins. Var því hvort tveggja flutt þangað sem þau nú standa, hinu megin við fjörðinn. Steininn, sem nærri má geta, varð eftir. En þegar kirkjubýggingunni nýju var að mestu lokið, verður mönnum starsýnt á að sjá hús koma siglandi handan yfir fjörðinn og stefna beint þangað sem kirkjan stóð. Heldur það áfram unz það kennir grunns og nemur þá staðar í fjörunni. Menn verða þá vísari að Dvergasteinn var þar kominn, með ibúum sínum í - dvergunum. Kunnu þeir ekki við sig eftir að kirkjan hafði fjarlægt og drógu sig því á eftir henni, en síðan - til minningar ævarandi um guðrækni dverganna - var prestssetrið kallað Dvergasteinn.

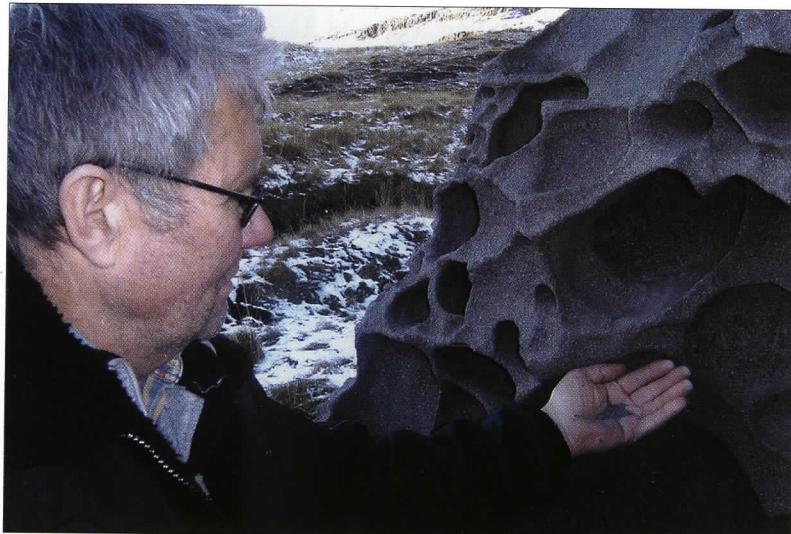
(Pjóðs. Jóns Árnasonar II, bls. 72.
„Eftir frásögn kandid. Eiríks Magnússonar.“)

Það mun vera Eiríkur Magnússon, síðar meistari og bókavörður í Cambridge á Englandi, sem sagði þessa sögu, en hann var fæddur og upp alinn á Austfjörðum. Sigfús Sigfússon hefur líka þessa sögu í safni sínu, og segir steininn vera „með mörgum einkennilegum smáhólfum eða holum, er smágert duft er ávalllt í, ágætis fægisandur.“ Segir hann sandinn jafnan vera tekinn úr holunum til brúks, „en alltaf er nóg eftir, og sýnist ekkert minnk við það, því íbúar steinsins eru svo góðgjarnir.“ (Ísl. *Pjóðs. og sagnir*, III, bls. 187).

Það eru einmitt þessar holur sem vakið hafa athygli á steininum og gera hann ólíkan flestum öðrum steinum. Steininn er efst í fjöru og holurnar eru aðeins á suðurhlið hans er snýr að sjónum. Ljóst er að þær hafa orðið til við veðrun í samspili sjávar, vinda og sólarhita, og tengjast líka bergerð steinsins. Fægisandurinn í holunum bendir til að þær séu stöðugt að veðrast og víkka. Þessi sandur mun vera að miklu leyti úr örsmáum kristöllum bergsins, sem gerir hann hentugri til fægingar en venjulegan sand. Samt er hann nokkuð grófur.

Dvergasteinn er um 2,5 m á hæð og 3 m á breidd að neðan. Lækur rennur til sjávar rétt við steininn og hefur hann nýlega boríð nokkurn aur að honum, segir Sigurður bóndi Filipusson.

Það virðist staðfesta söguna um Dvergastein, að 1998–99 var grafin upp kirkjutótt á suðurströnd Seyðisfjarðar, á bænum Þórarinsstöðum, sem er nokkrum kílómetrum utar við fjörðinn en Dvergasteinn, og reyndist hún vera

frá fyrstu öld kristni í landinu (*Steinunn Kristjánssdóttir*, 1998). Einnig má geta þess, að skammt frá Þórarinsstöðum er álagasteinn, *Gullsteinn* kallaður. Sagt er að undir honum sé fólginn eirketill fullur af gulli. „Svo er útsýni háttáð frá Gullsteini, að norðan fjarðar blasir við prestssetrið á Dvergasteini“, og þegar reynt var að grafa eftir gullinu, sýndist kirkjan þar vera í björtu báli, svo hætt var við gróftinn (*Gríma hin nýja*, 4. bindi, bls. 312). Um bæinn Dvergastein í Álftafirð vestra er sú saga að dvergur hafi óvingast við bónann þar og kastað heljarmiklum steini yfir fjörðinn, sem hafnaði í túninu og heitir Dvergasteinn (Pjóðs. *Ólafs Davíðssonar* II, 288).

Jón Jónsson jarðfræðingur ritaði smágrein um *Dvergasteina* í Náttúrufræðinginn 1990 og byrjar hana á frásögn af hinum seyðfirska steini, sem hann segir nágranna sinn, Einar Vilhjálmsson, hafa vakið athygli sína á. Jón segir slíkt veðrunarmynstur á steinum vera þekkt víða um heim og víesar í bókina *Glossary of Geology*, 1980. Hann segist hafa séð það í fjörum meðal annars á Melrakkasléttu og Reykjaneskaga, bæði á föstu bergi og lausu, og gefur þessa skýringu á fyrirbærinu:

Þessi veðrun verður þar sem salt vatn smýgur inn í finar holur í frauðkenndu bergi, svo sem t.d. grágrýti. Þar kristallast saltið og sprengir um leið út frá sér. Þéttari lög í bergen, oftast mjög óregluleg, taka ekki til sín vatn og standa því eftir sem hryggir. Sama hlutverki sem saltið gegnir vatnið þar sem það nær að frjósa.

(Jón Jónsson 1990, bls. 161)

Sigurður Filipusson bóndi við Dvergastein með fægisand úr honum í lófanum.

Ljós. Sigurður Sigurðsson.

Þessi veðrun verður þar sem salt vatn smýgur inn í finar holur í frauðkenndu bergi, svo sem t.d. grágrýti. Þar kristallast saltið og sprengir um leið út frá sér.

Jón leggur til að þessi bergmyndun verði framvegis nefnd *dvergasteinar*, enda þekki hann ekki annað nafn á henni á íslensku. Ekki veit ég hvort aðrir jarðfræðingar hafa tekið það upp, en árið 2000 ritaði Gísli Sigurðsson ritstjóri grein „um dvergasteina – höggmyndir náttúrunnar“ í Lesbók Morgunblaðsins, þar sem hann segir fjölmarga slíka steina vera á norðurströnd Álfness við Kollafjörð (Reykjavík), bæði við ströndina og uppi á nesinu, og birtir nokkrar myndir af þeim. Hann segir þá furðu ljósá í sárið, jafnvel mætti halda að þetta væri sandsteinn, en svo sé ekki, heldur sé um grágrytishraun að ræða, líklega frá síðari hluta Ísaldar. Hann segir Sverri Haraldsson listmálarar hafa bent sér á þessa steina, og að hann hafi notað þá sem fyrirmund í nokkrum málverka sinna, t.d. í myndinni „Meira grjót“, 1973 (Gísli Sigurðsson, 2000). Hugsanlega dregur nesið nafn af því að menn hafa sett holusmíð þessa í samband við álfa, líkt og Seyðisfirðingar tengja sinn stein við dverga.

Pess má enn geta, að víða í bergveggjum Jökulsárljúfra í Kelduhverfi og Öxarfirði getur að líta mjög svipað veðrunarmynstur, til dæmis í Vesturdal og Hljóðaklettum, myndar það stundum völundarhús og getur jafnvel líkst ýmiss konar letri. Jarðfræðingar hafa sett það í samband við hamfarahlaup, þ.e. geysileg vatnsflóð sem hafa farið niður farveg Jökulsár á Fjöllum, en líklega er það sams konar veðrun og við strendurnar, þó að saltið vanti.

Ýmislegt bendir til að Dvergasteinn í Seyðisfirði sé aðfluttur á staðinn, m.a. berggerðin, sem virðist vera finn- og jafnkornótt grágrýti, án holufyllinga. Slíkt berg er fágætt í Seyðisfirði, en Sigurður bóndi á Dvergasteini telur að það megi finna ofantil í fjallinu. Hann segist hafa fundið nokkra litla steina úr svipuðu bergi og einnig með holum í fjörunni ekki langt frá Dvergasteini og stærri steinar séu innar á

ströndinni. Staðsetning steinsins við efsta fjöruborð vekur grun um að hann hafi e.t.v. borist þangað með hafis, sem oft ber stóra steina sem á hann falla, langar leiðir, jafnvel alla leið frá Grænlandi til Íslands, og gæti það allt eins hafa gerst á sögulegum tíma. Sagan um flutning dverganna á steininum er því kannski ekki út í bláinn.

Sigurður segir að Dvergasteinn sé orðinn vel þekktur og þangað komi fjöldi manna til að skoða hann, þar á meðal margir útlendingar. Nýlega var tekin af honum afsteypa til að sýna á listsýningu í Skraftfelli á Seyðisfirði í vor. Steinninn er beint niður af bænum, og flestir ganga þaðan niður túnið eða meðfram því, en nauðsyn væri að leggja göngustíg að steininum.

Sigurður telur að bannhelgi sé á steininum. Hann segist hafa heyrt, að verði steinninn fyrir skemmdum eigi allt fjallið á norðurströnd Seyðisfirðar að hrynda yfir byggðina. Fólk er líka varað við að klifra upp á steininn. Orðrómur er um að ljós hafi sést í steininum og einn maður á Seyðisfirði kveðst hafa heyrt þar messusöng.

Heimildir

Gísli Sigurðsson: „Það búa litlir dvergar“ - Um dvergasteina - höggmyndir náttúrunnar. *Lesbók Mbl.* 10. júní 2000.

Jón Arnason: *Ísl. þjóðsögur og ævintýri*. Ný útgáfa, II. bindi. Rvk 1961.

Jón Jónsson, 1990 (1991): Dvergasteinar. *Náttúrufr.* 60 (3), 1990, bls. 161-162.

Ólafur Davíðsson: *Íslenskar þjóðsögur*. 3. útg. II. bindi, Rvk. 1978.

Sigfús Sigfússon: *Ísl. þjóðs. og sagnir*. 2. útg. III. bindi. Rvk. 1982.

Sigurður Filipsson, Dvergasteini: Munnlegar upplýsingar.

Steinunn Kristjánsdóttir: Stafkirkjan á Þórarinsstöðum. *Múlagring* 25, 1998, bls. 97-110.